

Arany János válogatott lírai versei

A vajdasági magyar olvasó ismét új könyvet kapott a kezébe. E könyv megjelenése már azért is fontos esemény, mert újabb bizonyíték arra nézve, hogy Tito Jugoszláviájában nem talált mostoha talajra a magyar kultúra, hogy hazánkban minden már 1848 előtt bekövetkezett a feudalizmus válsága, hogy hazánkban minden magyarnak van lehetősége megismerkedni a magyar kultúra hamisítatlan vívmányaival, gyümölcseivel.

Ez a könyv a magyar irodalom egyik óriásának, Arany Jánosnak, lírai verseivel ismertet meg bennünket. Egy költő egyéniségét, munkáit csak korával összefüggésben, társadalmi helyzetével összhangban és korának eseményeibe illeszkedve érthetjük meg. Ezért a könyvvel kapcsolatban elsősorban Arany korával és Arany társadalmi helyzetével foglalkozunk.

Arany János korszaka az 1848-as szabadságharcot megelőző évtizedek, az 1848-as magyar szabadságharc és a szabadságharc leverését követő időszak. Magyarországon már 1848 előtt bekövetkezett a feudalizmus válsága — megért a forradalom. E válságnak legszembetűnőbb jele az ebben a korszakban jelentkező különleges ellentmondás volt. Ez az ellentmondás abból állott, hogy bár egyik részről a pénzgazdaság fejlődése — a magyar falun meginduló rétegződés — megteremtí a jövő bérmunkásait, a zselléreket, akiknek egyetlen tulajdonuk a munkaerejük; addig a másik oldalon a pénzgazdaságra áttérő nemesség számára elégtelennek mutatkozik a robotmunka, és égető szükségként jelentkezik — az új munkaág — a bérmunka bevezetése. Mindezek ellenére a feudalista termelő viszonyok megakadályozzák a bérmunka bevezetését. A feudalista társadalmi rendszer válsága egyes főnemeseket is reform követelésekre készítet. A gazdasági reformokat követelő főnemesség közül csak Széchenyit említeném, a forradalomhoz csatlakozó főnemesség közül pedig Batthyányt, az első magyar felelős miniszterium miniszterelnökét. A főnemesség körében jelentkező reformtörekvés bizonyítja, hogy az uralkodó osztály is érzi a régi módszer tarthatatlanságát. Ugyanakkor az elnyomott jobbágy tömegek is ráébrednek: nem élhetnek a régi módon. (Tagadhatatlan, hogy a nemességet a feudalizmus tarthatatlanságának felismerése mellett még más körülmények is készítették a reformkövetelések útjára. E követeléseknek a félelem is egyik indító oka volt. A nemesség félt attól, hogy a bécsi udvar — éppúgy, mint Galiciában — a nemesség ellen használja fel a jobbágy-ság elégedetlenségét. Ez a félelem még Kossuth tevékenységére is kihatott. Ez azonban a dolgok lényegén nem változtat).

A forradalmi megoldás azonban nem a fő, hanem a közép- és kismemesség érdeme. Ezt a tényt azzal magyarázhatnánk, hogy a feudalizmus válsága sokkal jobban érintette a közép és kismemességet, mint a főnemességet. A főnemesség Magyarországon — éppúgy, mint más országban — a pénzgazdaság fejlődésével együttjáró nagyobb haszon s jövedelem lehetőségét a jobbágyföldök kisajátításával akarták elérni. A főnemesség azonban nemcsak a jobbágy, hanem a közép- és kismemesség földjét is kisajátították. A kiváltságai jó részét már régebben elvesztő közép- és kismemességet éppen ezért igen érzékenyen érintette a pénzgazdaság fejlődése. Nem állt rendelkezésükre a jövedelem növelésére olyan segélyforrás, mint a kisajátítás. A meginduló gazdasági versenyben tehát nem állhattak helyt a hatalmas nagy birtokokkal szemben. Ezek a tényezők a közép- és kismemesség hanyatlásához, elszegénye-

déséhez vezettek. Az elszegényesedés pedig a forradalmasodás felé irányítja a közép- és kismemeseket.

A polgárosodás folyamata azután könnyen magával ragadja a kiváltságokat elvesztő s elszegényedett közép- és kismemeseket. Polgárokká, iparosokká válnak. A fenti okok emelik aztán az 1848-as forradalom vezetőivé a közép- és kismemeseket.

A forradalomban nagy szerepet játszottak a polgárság (Petőfi), a parasztság és pfebejusok (Táncsics) képviselői is; a forradalom irányának tulajdonképpen megszabói azonban a közép- és kismemesek voltak. (Legkimagaslóbb képviselőjük Kossuth). Petőfinek csak március 15-én volt kezdeményező szerepe. Később a forradalom mérsékeltabb és kevésbé radikális elemei kiragadták kezéből a kezdeményezést.

A közép- és kismemességet nem lehet egységes rétegnek venni. Azok, akik megőrizték kiváltságaikat nem nagyon támogatták a forradalmat. Ez a réteg a nemzetgyűlésen állandóan a kártérítésről vitázott, amikor az ország védelméről kellett volna tárgyalnia.

A közép- és kismemesség forradalmi rétegének volt költője és képviselője Arany János is. Ez teszi érthetővé Petőfi és Arany barátságát, de egyben a kettőjük közötti különbséget is. Mindkettőjük forradalmisága képezi barátságuk alapját. A különbséget pedig, hogy Petőfi — mint a forradalmi polgárság képviselője — a francia polgári forradalom elveinek vallója, neveltje. Arany pedig a kevésbé harcias s radikális közép- és kismemességé. Ez a tényező rányomja egész munkásságára bélyegét.

Természetesen nem akarok kitérni Arany munkásságának elemzésére. Mint ahogy az előbbieken sem akartam az 1848-as magyar szabadságharc, sem pedig Arany társadalmi helyzetének teljes elemzését adni. Ezek a kérdések sokkal bonyolultabbak, semhogy egy könyvismertetés keretein belül kimeríthetők lennének. Inkább csak az ebben a könyvben összegyűjtött versekkel kapcsolatban mutatok rá egyes dolgokra.

Arany János az 1848-as forradalom előtt írt verseiben a feudális társadalmi rendszert ostromozza. A »Szegény jobbágy« című versében például igen szép költői képet ad a jobbágy kizsákmányolt helyzetéről. Ebben a versében a robotoló szegény jobbágy nyikorgó kocsját, alig lépkedő lovát szembeállítja az uraság, a földesúr simán gördülő négylovas hintájával. Rámutat arra, hogy a jobbágy szekere éppen azért nyikorgó, mert minden zsírt a hintóra kentek fel. Különösen a papi tized ellen kel ki élesen. Versében azonban nemcsak a jobbágyok kizsákmányolását mutatja be, hanem szatirikus és éles bírálója a gyakorlatiatlan és nemörökdöm nemességnek. (Eldorádó).

Az 1848-as magyar forradalom alatt Arany versei harcikiáltássá, harcba szólítássá alakulnak. Rámutat arra, hogy a boldogsághoz, az élethez csak egy út vezet: a harc, a küzdelem útja. Így ír:

Zászlónkon szent jelige:
Csak az boldog, aki küzd;
Ki még most is tántorogna,
Annak többé nincsen üdv...
(Április 14-én)

» — — — — —
... Az fog élni, aki küzd,
fel, fel szent küzdelemre!
A sorompó nyitva áll;
Egy a pálya, egy a végcél:
Dicső élet vagy halál.«

Ezek a versek a forradalom felé tolódó réteg jelszavainak is hangot adnak. Arany kiadja a jelszót: »Nem kell semmi, ami fél« (Április 14-én). »Haj, ne hátra, haj előre« (Haj, ne hátra, haj előre).

Arany forradalmi költészete azonban nem olyan egységes és törés nélküli, mint Petőfi költészete. Nála a harora hívó, balra tolódást kifejező versek mellett megtaláljuk a nyugalomhoz szokott, az események gyors

szárguldasától visszariadó ember hangját s félelmét visszatükröző verseket is. Halljuk az események gyors rohanásától megriadt ember hangját:

»Ah, mi háborító e zaj
S mindig lázas állapot:
Menjünk vissza börtönünkbe!
Állandó magány van ott«

(Rablélkek)

Erezzük a visszatorpanó, a bizonytalanságtól rettegő ember félelmét:

»Mennyi küzdés, mennyi munka!
Eber álom, hosszú éj,
Szirt és hullám között hánykódás
Kis reményhez nagy veszély!

— — — — —
Menjünk vissza börtönünkbe!
Béke, nyugalom van ott«.

(Rablélkek)

A tanácstalanság tétovázó hangját:

»Nem hallok, nem látok;
Keresek világot;
Oh, ha most valaki egy sugárkát adna?!«

(Válság idején)

A forradalom vezetőinek következetlensége gátat emelt a magyar szabadságharc továbbfejlődése elé. A radikálisabb intézkedésektől visszariadó, a néptől féltő elemek a kibékülést kezdik keresni. Megegyezésre akarnak lépni a bécsi udvarral, amely osztrákra ide, osztrákra oda, mégis képes megvédeni őket a dolgozó tömegekkel szemben. Nem ellensúlyozhatta azt Kossuth fokozott balratolódása sem.

A magyar szabadságharc a vezetés forradalmi következetességének hiánya miatt elbukott.

A forradalom bukása után azonban nem állították vissza a feudalizmust. Így a szabadságharc, bár nem hozta meg a nemzeti szabadságot, de lehetőséget adott a tőkés rendszer kifejlődésének.

Ebben a korszakban két tényező volt hatással Arany költészetére. Az egyik: a forradalom bukása s Petőfi elvesztése fölött érzett fájdalom. A másik: a beilleszkedni nem tudás a kialakuló, fejlődésnek induló tőkés világba.

E tényezők hatására jelentkezik Aranynál a teljes elkeseredés:

»S ha élet ez álom: miért oly zsibbatag,
Kimerült, kifáradt, egykedvű, sivatag,
Bánatomból, örömből az örömrész hol van?
Tűrést a cselekvés mért nem váltja sorban?

(Ha álom az élet)

a mindenről lemondás, mindenbe beletenyugvás:

»Itt nyugosznak a honvédek.
Könnyű nekik, mert nem élnek!«

az önmagába merülés, a fegyver letevése:

»Kit érdekel a más sebe?
Elég egy szívnek a magáé,
Elég csak azt köthesse be.«

(Kertben)

»Letészem a lantot nyugodjék.
Tőlem ne várjon senki dalt,«

(Letészem a lantot)

Végül foglalkozunk még egy szembetűnő kérdéssel. Arany és a polgárság viszonyának kérdésével. Aranynál elég hamar jelentkezik a szembenállás a polgársággal. Az »Eldorádó« című versében igen szellemesen világít rá a pénzgazdasággal és a piacra termeléssel jelentkező bizonytalanságra. Rámutat arra, hogy amikor a magyar parasztnak terem búzája, megrohad vermében, mert nem tudja eladni. Mikor pedig nem terem, akkor jelentkezik a sok vevő. Később, amikor Magyarországon kezd kiterelvényesedni a tőkés rendszer, még érezhetőbb, még határozottabb lesz szembefordulása. Elsősorban a pénz embert kiforgató mivoltát teszi bírálat tárgyává:

»Az időkben semmi nagyság,
Az ember mind csak pénzes zsák,«

(Az idők)

Ugyanúgy mutat rá a kapitalizmus természetes következményére az egoizmusra, az önzésre:

Közönyös a világ... az ember
Önző falékony húsdarab,
Miképp a hernyó, telhetetlen.«

(Kertben)

Ez a szembenállás teszi Arany számára ellenségesé a környező világot s teszi számára lehetetlenné a beilleszkedést a megváltozott életbe. Ezért hiába kortársainak elismerése, hiába a kitüntetések:

»Boldog ez a kebel nem lesz már alattok.«

Ezért érzi magát Arany Don Quihotenak az őt környező világban.

Természetesen ezt a szembenállást nem szabad helytelenül értelmeznünk. Ez nem volt és nem is lehetett más, mint a haladó nemesség egy képviselőjének szembenállása a tőle idegen világgal. E tételt bizonyítja, hogy bár egyes régebbi versében követeli a jobbágy fölszabadítását, elítéli a jobbágy elnyomását és a nemesség nemtörődömségét, de mindezt bizonyos elnéző mosollyal teszi.

A forradalom után megelégszik az első eredményekkel és nem kiált fel, mint Petőfi:

»... ne álljunk még meg, messze van még Kánaán«

Ezt a megbocsátó mosolyt látjuk »János pap országa« című elbeszélésében is. Beszél ugyan a német papok garázdálkodásairól, kizsákmányoló módszereiről, de ugyanakkor nem akar tudni arról, hogy a magyar nemesség ugyanilyen volt, ha nem — még rosszabb. Ez a nemesi vonás később a régi életformában, a falura vágyásban nyilvánul meg. Ezenkívül van egy kis verse s ez még világosabban rávilágít arra, hogy szembeszállása csak a haladó nemesség egy tagjának szembefordulása. Ez a kis vers így hangzik:

»Mely ideálként leng vala
Ifjú lelkem elébe;
Majd vértanúként meghala:
A szent hazának képe:
Ti vagytok-é, kik most szavaztok,
Szatócok és részeg parasztok
S megvesztek általa!?!«

E kis versből kitűnik, hogy Arany még a polgári keretek által korlátozott választójogot is kifogásolja. Természetesen ez nem csökkenti Arany érdemeit.

Levegőben lógó ember nincs. Arany pozitív és negatív tulajdonságai egy forrásból erednek: társadalmi helyzetéből, körülményeiből. Ezekből az ember nem függetlenítheti magát: »Élni a társadalomban és független lenni a társadalomtól nem lehet« (Lenin).

Arany pozitív oldalai a mi szempontunkból is pozitívak, mert az emberiség előrehaladását szolgálták. Negatív tulajdonságait pedig nem a ma, hanem a kora társadalmi helyzete szempontjából kell megítélni.

Még egy Aranytól, a forradalmi események nagy költőjétől sokat tanulhatnának vajdasági magyar íróink. Azok, akik azt hiszik, hogy van valami társadalomtól független felsőbb líra, azok idézhetnék Arany szavait:

»Óh, ha méltóbb s új kobozzal
A megifjodott hazát
Zönghetném még Homéroszszal;
Ne csak mindig panaszát!
De legyenek, ha veszni sorsa
Hunyó nép közt Osszlán
Inkább, hogysen dalok korcsa
Közönyös harmóniám!«

(Kozmopolita költészet)

Azok, akik azt hiszik, hogy lehet eszmeitlen költészet, akik azt hiszik, a költő lehet a jelentől független, azok felfigyelhetnének Arany e szavaira:

»Idea: eszme. Nem szó, nem modor.
Azt hát fejezzen ki vers, kép, szobor«

»Jelennek ír, ki jelenben él«

(Vojtina Ars poetikája)

Azok, akik azt gondolják, hogy a forma a fő, magukra is érthetnék egy kicsit Arany satirikus szavait. De azok is, akik egy-két szólammal akarják elintézni szocialista valóságunkat, visszaemlékezhetnének Aranyra:

»De bár a hont szeretjük egyaránt:
Van a modorban néha, ami bánt;
Mert jóllehet az érzés egyre megy:
A költő, s a... cipész-inas, nem egy.«

(U. o.)

Legtöbbet tanulhatnának íróink Arany típust követelő szavaiból:

»Itt a különbség: hogy e látszatot
Igaz nélkül meg nem csinálhatod.
Csakhogy nem a mi részszerint, igaz, —
Olyan kell, mi egészben s mindig az.
Csip-csup igazgal nem törődöm én.«

(Vojtina Ars poetikája)

A könyv előszavát B. Szabó György írta a tőle megszokott alapos-sággal, tudással és íráskészséggel.

Bálint István